

УДК 811.133.1:81

ВВІЧЛИВІ ЕКСПРЕСИВНІ АКТИ МОВЛЕННЯ (на матеріалі іспанської мови)

Ірина Мельник

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000*

Розглянуто такі ввічливі експресивні акти мовлення як комплімент, подяка та вибачення, оскільки сам концепт експресивних актів є значно ширшим. Проаналізовано структуру, функціонування, комбінаторику та прагматичне спрямування даних експресивних актів. Досліджено роль та форму експресивних актів мовлення та наведено їхню загальну характеристику на сучасному етапі розвитку іспанської мови.

Ключові слова: ввічливість, експресивний акт, комплімент, подяка, вибачення, ілокутивна сила.

Наше суспільство регульоване низкою моделей і схем поведінки, метою яких є сприяння ввічливості в сфері соціальних відносин. Ці моделі та схеми поведінки виявляються в правилах, які ми вивчили в дитинстві, за допомогою них ми підтримуємо стосунки з оточенням, і ці моделі виражаються в різних сферах. Прямим вираженням ввічливості є мовлення. Ми пропонуємо аналіз експресивних актів мовлення як елементів, які відображають наше ставлення до дій чи слів мовця і які слугують налагодженню приязних стосунків та змалюванню позитивного образу як адресата, так і адресанта.

Комплімент – це експресивний акт мовлення, функцією якого є сприяння співрозмовнику та позитивне вираження його поведінки, дій, зовнішності тощо. Ілокутивна сила компліменту може бути такою високою, що зменшить негативну силу інших актів мовлення, які висловлено після компліменту. Так мовець зменшує для себе самого користь від акту мовлення і пропонує співрозмовнику позитивну оцінку. Як стверджує Х. Хаверкейт: “Комплімент є сильним інструментом переконання в тих типах взаємобміну, у яких баланс затрата–користь може бути метою співпраці. В неспонукальних контекстах комплімент може змусити співрозмовника, до якого він спрямований, компенсувати його мовцю за нормативним принципом благородства” [6, с. 89].

У розповідному реченні комплімент виражається менш імпозитивно і є менш уживаним (*Tienes bonitas flores*). За допомогою комбінаторики елементів вираз може змінити місце смислового навантаження (*Bonitas flores tienes*). Оклічне речення – це прототипна формула в іспанській мові, яку вводять за допомогою частки *que* (*¡Qué bonitas flores tienes!*). Зазвичай загальноприйнята конструкція для вираження компліменту виглядає так: *Qué* + додаток+ *más*+прикметник (*¡Qué flores más bonitas! ¡Qué niño más lindo!*). Із вигуку можна вилучити частку, і це речення також виконуватиме функцію компліменту і виглядатиме як номінальна фраза (*¡Bonitas flores!*). За допомогою перформативів *gustar* чи *encantar* сила компліменту зменшується (*Me encantan tus flores. Me gustan*

mucho tus flores). Наведені композиційні трансформації засвідчують, що комплімент можна виражати за допомогою окличного виразу з часткою *que*, за якою іде дієслово у формі субхунтива (*Presente de Subjuntivo*) (*¡Qué vivan los novios! ¡Qué viva el Real!*).

Комплімент можна виражати не лише вживанням прямих мовленнєвих форм акту, а й непрямо, виявляючи лише об'єкт посиленої уваги, не даючи йому характеристики (*¡Trajiste nuevas flores!*). У простому ствердженні мовець порушує максимум кількості П. Грайса, оскільки його власна дія щодо оцінного предмета безпосередньо не реалізується. Мовець виражає вже відому інформацію для слухача. Непряму реалізацію не пояснює як пом'якшувальний елемент акту мовлення. Непрямий комплімент часто з'являється в мовленні як додаток до монологічного вигуку (*¡Jo, compraste el cochazo! ¡Oye, el pelo teñido! ¡Dios, qué rico el pezcadito!*).

Отже, можна сказати, що комплімент в іспанській мові виражається синтаксично за допомогою стверджувальних та окличних речень. Окличні речення, які є прагматично контрастними в іспанській мові, можуть уживаються без флексивного дієслова. Номінальні окличні речення є прототипними для вираження компліменту.

Привітання вважають підвидом такого акту мовлення як комплімент, воно є явним прикладом позитивної ввічливості та певною вигодою для слухача. Проте зазначимо, що і негативна ввічливість наявна в цьому акті мовлення, оскільки мовець таким способом демонструє хороші манери з свого боку і не дивно, що згодом слухач "повертає" йому комплімент за допомогою виразу: "Дякую, Ви дуже люб'язні" (*Gracias, es usted muy amable*). Класифікація привітань як актів мовлення, не є абсолютно однозначною, оскільки з цього приводу існують різні думки. Х. Хаверкейт зачисляє привітання до підвиду компліментів, оскільки вони мають однакову мету вираження; інші вчені не бачать чіткої спорідненості між ними і стверджують, що ці акти мовлення взаємопроникають один в одного або взаємовиключені в тих ситуаціях, де можуть впливати один на одного.

Прийняття компліменту чи реакція на нього є найважливішими в будь-якій мові. Форма цієї реакції вже є вторинною. Х. Хаверкейт виділяє три форми реакції на комплімент: прийняти комплімент, зменшуючи похвалу; прийняти комплімент, приписуючи похвалу третій особі; повернути комплімент [6, с. 93].

Структури, які вживаються в іспанській мові як привітання, виглядають так: спочатку вживають прості привітання – *¡Felicidades!* і *¡Enhorabuena!* Від них походить решта форм, деякі з яких сполучаються з іменником. Ці форми мають вигляд образного бажання (*¡Feliz aniversario!* *¡Feliz cumpleaños!* *¡Feliz Año Nuevo!* *¡Felices Navidades!* *Feliz programa, Fernando!*). В іспанській мові наявні також форми, які є номінальними і позбавлені образного бажання (*¡Adoración y enhorabuena!*). Для підсилення цього акту вживають кількісні та якісні прислівники (*¡Muchísimas felicidades!* *¡Muchísima suerte y enhorabuena!* *¡Mi más sincera enhorabuena!*).

Привітання іспанської мови використовує кличну форму (*¡Hombre, enhorabuena!*). У сучасній іспанській мові існує клас привітань, які вводять перформативною формулою (*Te llamo para felicitarte por tu cumpleaños, que seas muy feliz. Quería decirle que la felicito por el libro. Felicito sinceramente al señor. Le felicito porque es muy joven. Ahora sí le podemos decir enhorabuena, María*). Перформативні структури заповнюють прагматичне поле привітань і наближаються до побажань чи бажань. Різниця між ними полягає в часі, з яким вони пов'язані. Привітання пов'язане з минулим часом

(*Felicidades por el libro. Felicidades por haber publicado el libro*), побажання – з подіями в майбутньому (*Feliz viaje. Le deseo que tenga un feliz viaje*). Існують певні побажання, які походять з привітань (*Te deseo un año lleno de minutos de amor, felicidad y alegría. ¡Qué tengan un feliz puente!*).

Здебільшого відповіді на привітання мають такий вигляд:

- подяка *gracias* та її модифікації, підсилені числівником (*Muchísimas gracias*);
- повернення привітання мовцю за допомогою прислівників взаємності та повторення (*Igualmente felicidades*);
- зменшення похвали (*No es para tanto. No fue nada. Bueno gracias*). В останньому прикладі за допомогою *bueno* мовець хоче пом'якшити офіційну ситуацію і так зменшити важливість привітання.

Подяка полягає у відшкодуванні затрат, які б міг зумовити здійснений акт на користь слухача. Завжди висловлюють подяку слухачу після раніше вчиненого ним мовного акту. Як зазначає Х. Хаверкейт, метою подяки є “відновлення рівноваги зв'язку затрат–вигода між мовцем та слухачем, що є рівнозначним твердженню, що формули подяки символічно компенсують затрату, введenu слухачем на вигоду мовця” [6, с. 93].

Уживання формул для вираження подяки є явищем, достатньо суб'єктивним у розрізі кожної окремої мовної культури. Оскільки у випадках, де вживають подяку в українській мові, для прикладу, вживання її носієм іспанської мови вважатиметься зайвим. В іспанській мові подякувати – означає відповісти на той мовленнєвий акт співрозмовника, який не вважається автоматичним чи рутинним. Тому іспанська культура може здаватися для багатьох іноземців неввічливою щодо висловлення подяки. І навпаки, для іспанців часте вживання подяки іноземцями викликає здивування.

Структури, які існують в іспанській мові для вираження подяки, є формулами із залучення дієслів (*Se lo agradezco. Agradezco mucho. Te lo agradezco. Le agradezco profundamente su caballerosidad*). Дієслово *agradecer* вживають з модальними дієсловами (*Quiero agradecer. Hay que agradecer. Tenemos que agradecer*). Модальність підсилює ілюктивну силу подяки. Зазначимо, що дієслово потрібно вживати у формі теперішнього часу для подяки за те, що вже відбулось. Якщо йдеться про майбутнє, то це так звані подяки заздалегідь (*Le agradeceré si me ayuda. Le agradecería muchísimo si usted fuera conmigo*). Граматичні часи та способи наближають у часі попередню подяку, оскільки мовець тільки просить про здійснення певної дії.

Як форми реакції на подяку вживають такі елементи: *de nada, nada, no hay de que, venga, ok, de verdad que no, muchas gracias*. Ці мовленнєві акти засвідчують, що не потрібно усталювати рівновагу, їх вважають експресивними, проте вони не є обов'язковими. Також звернемо увагу на універсальний спосіб подяки, коли мовець не звертається до жодного слухача, а лише до сили нашого сприйняття (*Gracias a Dios*), хоча цю подяку сприймають не як власне акт складання подяки, а як вигук.

Синтаксична структура акту подяки може зводитись до одного слова: *gracias*. До монолексичної подяки можна додавати якісні прислівники (*Muchas gracias. Muchísimas gracias*).

Вибачення – це акт мовлення, за допомогою якого мовець бере на себе відповідальність перед слухачем за те, що його поведінка вважається загрозою соціального образу. Йдеться про акт мовлення, який є прямою реакцією на інший акт, що порушив

правила спілкування та міжособистісні стосунки. Вибачення також належить до тих мовних актів, які підсилюють публічний образ слухача і мовця. Найчастіше акт вибачення полягає в проханні пробачення і він є прагматичною макроструктурою, яка складається з двох стрижнів: з одного боку, ми заявляємо, що усвідомлюємо свою поведінку і виражаємо докори сумління щодо вчиненого, а з іншого, – заявляємо, що така наша поведінка вже в минулому і більше не повториться. Тобто можна стверджувати, що вибачення стосується як минулого, так і майбутнього часу (*Perdona por haberte molestado, ya no pasará*). Зазначимо, що вибачення є актом мовлення, який може приносити більше інформації, ніж здається, адже складається із субактів, пропозиційне значення яких відділене одне від одного: докір сумління+пояснення+гарантія (*Le pido perdón, señora, no lo había sabido, no lo haré más*).

Для вираження акту вибачення використовують дієслово *disculpar*; проте його вживання не є поширеним, форми *disculpe/disculpa* вживають як прохання втрутитись у розмову або коли мовець перебиває слухача (*¿Disculpe, disculpe! ¿Me deja hablar, por favor?; Disculpa, ¿tienes hora, por favor?*). Слово *Disculpar* більшою мірою є дієсловом, яке слугує вказівником дискурсу. Найчастіше для цього акту мовлення вживають дієслово *perdonar* і його похідний іменник *perdón* (*Perdona por el momento. Perdona porque solamente quería decir... Ester, perdona por mi olvido, pero mañana lo haremos. Pablo, perdón, ha sido un pequeño lapsus*). У запропонованих прикладах дія стосується минулого і вони вважаються власне вибаченням. Проте часто можемо спостерігати попереднє вибачення, коли мовець здійснює чи планує здійснити неприйнятний для співрозмовника акт і просить вибачення заздалегідь (*Perdona que te lo diga, pero no me gusta tu actitud*). В інших випадках ми стикаємося з квазивибаченням, яке слугує для переривання розмови та прохання про зміну черги діалогу (*Perdona, ¿tienes hijos?*) або для прохання вибачення за інформативну помилку протягом дискурсу, тобто в цьому випадку такий акт функціонує як реформативний вказівник (*No, perdón, optimista no, fatalista*). Іменник *perdón* уживають як вказівник дискурсу, який виражає незгоду, яку збирається сформулювати співрозмовник (*Con perdón me parece un poco una historia. Perdona que se lo diga, pero no es verdad lo que dice*).

До актів вибачення належать і вирази, які слугують для вираження співчуття та жалю. У цьому випадку найчастіше вживають форми *siento* і *lo siento*. Стосовно їхнього значення у вживанні та широкої функціональності йдеться про мовний ресурс із родовим значенням, незважаючи на його мале лексичне тіло. Проте не всі випадки вживання дієслова *sentir* є ідентичними. Перше, що треба взяти до уваги, – вираження жалю здебільшого є непрямим актом мовлення. Як зазначає Х. Хаверкейт: “вираження жалю має специфічну функцію здійснення перлокутивного пом’якшувального ефекту. Мовці, які використовують цю стратегію за допомогою виразу *lo siento*, намагаються зменшити негативний внутрішній ефект від передачі неприємних повідомлень для слухача. Зважаючи на лексичне значення, вираз *lo siento* виражає емпатію чи симпатію до слухача та ідеально функціонує для отримання зазначеної комунікативної мети” [6, с. 100]. Саме ж дієслово *sentir* не виражає такою ж мірою симпатію чи емпатію слухача (*Carlos siente haber revelado el misterio*). Цей приклад є реченням, присудком якого не є перформативне дієслово, а лише констатувальне, на відміну від речення *Siento mucho haberlo roto*, де це дієслово вже набуває перформативної функції і так його можна вважати ввічливою структурою.

Функція виразу *lo siento* набуває також значення негативної відповіді на пряме чи непряме спонукання (*¿Me podría acercar a casa? Lo siento, no puedo, hoy tengo prisa*). В іспанській мові надають перевагу використанню особового займенника, який вживають, коли підтвердження відмови не є зрозумілим з контексту (*¿Puede usted ayudarme con la balanza? Lo siento, me llaman a la dirección; Oye, hace falta hacer cosas, ¿eh? Lo siento, me tengo que marchar*).

Схожій функціональності в іспанській мові набуває дієслово *temer(se)*, значення якого полягає в пом'якшенні ступеня загрози образити співрозмовника. Це дієслово вживають у випадку буквального значення присудка, мовець виражає своє занепокоєння, оскільки здійснюваний акт є певною мірою загрозувальним (*Me temo que sean pocos. Va a ser difícil, me temo, ¿no?*). Також це дієслово вживають у значенні незгоди і в цьому випадку воно функціонує як дискурсивний вказівник для пом'якшення незгоди (*Pero me temo señor Matutes, que Luz Rodríguez apuntaba un poco mas allá/ - A mí no me importa. A mí tampoco, pero me temo que la gente espera una película*). Третім значенням, якого набуває дієслово *temer(se)*, є значення вибачення і саме ним пояснюють необхідність уживання субхунтива після цього дієслова, яке зумовлене його буквальним значенням (*Me temo que sea una que nos están riñendo=Lo siento, es una que nos están riñendo; Eso es lo que me temo, que lo que pueda ocurrir es... = Lo siento pero lo que puede ocurrir es...*).

Отже, вибачення є актом мовлення, який в іспанській мові потребує вживання перформативних формул і використовує обмежену кількість дієслів, які завжди відіграють роль вибачення, оскільки функціонують як відмова від спонукання, виразів незгоди чи як дискурсивний вказівник.

Загалом досліджені експресивні акти мовлення використовують обмежену кількість дієслів чи граматичних конструкцій для вираження свого лексичного та прагматичного значення, проте ми не можемо назвати цю систему абсолютно закритою чи чітко структурованою, оскільки ці прототипні формули можна доповнювати іншими лексичними елементами чи видозмінюватись за допомогою синтаксичних засобів, які вносять різноплановість у вираження цих актів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Bravo D. Sobre la cortesía lingüística, estratégica y conversacional en español, *Oralia / D. Bravo*. – 2001; 4. P. 299–314.
2. Briz A. El español coloquial en la conversación. Esbozo de pragmática, Barcelona, Ariel / A. Briz. – 1998.
3. Briz A. Y Grupo Val.Es.Co., Cortesía verbal codificada y cortesía verbal interpretada en la conversación, en Bravo, D. y Briz, A. (eds.), *Pragmática sociocultural: estudios sobre el discurso de cortesía en español*, Barcelona, Ariel / A. Briz. – 2004. – P. 67–93
4. De Miguel A. Los españoles. Sociología de la vida cotidiana, Madrid, Temas de hoy / A. De Miguel. – 1990.
5. Goffman E. Relaciones en público. Microestudios de orden público, Madrid, Alianza / E. Goffman. – 1979.
6. Haverkate H. La cortesía verbal, Madrid, Gredos / H. Haverkate. – 1994.
7. Haverkate H. El análisis de la cortesía comunicativa: categorización pragmalingüística de la cultura español, *Actas del Primer Coloquio del programa EDICE. La perspectiva no*

- etnocentrista de la cortesía: identidad sociocultural de las comunidades hispanohablantes, Universidad de Estocolmo, www.edice.org. / H. Haverkate. – 2003. – P. 60–70.
8. *Hernandez Flores N.* Cortesía y contextos socioculturales en la conversacion española de familiares y amigos, Actas del Primer Coloquio del programa EDICE. La perspectiva no etnocentrista de la cortesía: identidad sociocultural de las comunidades hispanohablantes, Universidad de Estocolmo, www.edice.org. / Flores N. Hernandez. – 2003. – P. 121–127.
  9. *Levinson S.* Pragmatica, Barcelona, Teide, 1989. Traducción de Africa Rubies Mirabet / S. Levinson. – 1983.

Стаття надійшла до редколегії 04.03.2012

Прийнята до друку 20.03.2012

POLITE EXPRESSIVE ACTS OF SPEECH (ACCORDING TO MATERIALS OF SPANISH)

Iryna Melnyk

*The Ivan Franko National University in L'viv,
1, Universytets'ka St., L'viv, 79000*

The article depicts such polite acts of speech as compliments, gratitude and excuses, as concept of expressive acts is much wider. Structure, functioning, combinatorics and pragmatic content of given expressive acts were analyzed. The article illustrates the form and role of polite expressive acts. There is also a common characteristics polite expressive acts at the present stage of their development in Spanish.

Key words: politeness, expressive, act, compliment, gratitude, excuse, illocutive power, language etiquette.

ВЕЖЛИВЫЕ ЭКСПРЕССИВНЫЕ РЕЧЕВЫЕ АКТЫ (НА МАТЕРИАЛЕ ИСПАНСКОГО ЯЗЫКА)

Ірина Мельник

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000*

Рассмотрено такие вежливые экспрессивные речевые акты, как комплимент, благодарность и извинение, так как сам концепт экспрессивных актов является значительно более обширным. Проанализировано структуру, функционирование, комбинаторику и прагматическое содержание данных экспрессивных актов. Исследовано форму и роль вежливых экспрессивных актов и подано их общую характеристику на современном этапе развития испанского языка.

Ключевые слова: вежливость, экспрессивный акт, комплимент, благодарность, извинение, иллокутивная сила, языковой этикет.